

När horn skrämde varg och vitlök gav spelmannslycka

Med sina 56 medlemmar är Södertälje spelmannslag störst i Sörmland. För att vidga intresset för vårt unika folkmusikaliska arv har föreningen under några vårsöndagar varit med om att anordna en intressant utställning i Strömstedtska huset på Torekällberget av gamla instrument. Till bandinspelningar av gamla låtar har man kunnat gå runt och titta på nyckelharpor och magdeburgerspel, på mungigor och psalmodikon. Utställningen som är både rolig, intressant och instruktiv öppnas åter på Kristi himmelfärsdag.

— Det enda som strängt taget saknas på utställningen är en säckpipa, säger ingenjör Arne Blomberg, ordförande i Södermanlands spelmannsförbund, som tillsammans med Thure Enberg, Södertälje ordnat utställningen.

Båda är också medlemmar i Södertälje spelmannslag. — Utställningen kommer igen till spelmannsstämman på Kristi himmelfärsdag, säger Torekällbergets nye amanuens Kerstin Bergdahl. Sedan får utställ-

ningen hänga uppe några veckor. Intresset har varit stort — med bl.a. många skolklasser på besök. Utställningen speglar fint spelmannens ställning i det gam-

la bondesamhället. De levde ofta upp till den romantiska bild som eftervärlden har gjort sig av dem. De var ofta särilingar och poeter, lustigkurrar och sanningssägare.

— SIDAN SJU —

Fredagen den 9 maj 1969

7

• När horn skämde...

Forts. fr. sid. 1

Gitarr för väckelse och kärlek i moll...

Ibland var det socknens organister som ryckte in som spelmän för att dryga ut sin magra lön.

Det stod ofta ett magiskt skimmer kring spelmannen. Han kunde påverka människornas själar. Ibland trodde man att han kunde trolla. Många är sägner om spelmannen och näcken.

★ BÄRNSTEN OCH MÄNNISKOBEN

Ville man bli en riktigt god spelman hade man bara att gå till kyrkogården och skaffa en bit människoben och lägga i sitt instrument. Det gick också bra med en liten påse fylld med vitlök och dyvelsträck.

Bar spelmannen en bit bärnsten i sin fiol kunde det vara skydd nog mot trolldom.

Med på utställningen är bl.a. en vacker fiol från 1724 som tillhört den märklige bygdespelmannen Axel Persson från Grödinge, död 1850.

Några av utställningens fioler ligger i gamla raka, hem-

snickrade fiollådor som mest ser ut som barnlikkistor.

★ INTE BARA SVARTA BLÄCKET

I en monter ligger den fiol som tillhört den originelle södertäljespelmannen, fiolbyggaren och snickaren Eric Hallén som dog häromåret.

Bredvid Halléns fiol ligger en liten handskriven bok med sirlig piktur och färglagda små teckningar — en sorts självbiografi med låtar.

"Jag ville inte skriva bara med bläck. Då blev sidorna mörka som begravningsbiljetter", skriver Eric Hallén, i sin lilla vackra bok.

★ TRÄSKO BLEV FATIGMANS FIOLO

I skarp kontrast mot spelmannens ofta vackert formade fioler är den lustiga träskofiol från Skåne — som man också hittar på utställningen.

Hela träskon med klack och allt är med som resonanslåda i denna verkliga "fattigmansfiol" som man bara känner till från norra delarna av Skåne. Stråken är av svart tagel. Det blev betydligt billigare än att ha en stråke med det fina, vita taglet.

★ MAGDEBURGERSPEL PER POSTORDE

På en vägg hänger ett färgglatt magdeburgerspel i rött-svart — med bälg i silverfärg med blå kvadrater.

De första dragspelen kom till Sverige på 1850-talet från Tyskland. De fick genast stor spridning i de svenska bygderna. De såldes bl.a. per postorder.

Dragspelet kom att bli ett hot mot den gamla folkmusiken. De äldre folkliga låtarna passade inte längre. Med dragspelet kom en helt ny musikrepertoar.

Dragspelet kom att alltmer bli det helt dominerande instrumentet på lördagsdansen och på glada fester.

★ ETT DJAVULENS VERKTYG

Med väckelserörelsernas genombrott på 1800-talet kom också en förändrad inställning till violinen.

I många gårdar gömdes spelmannsfiolen undan. Den spelade upp till dans. Den hörde världen till, var ett djävulens verktyg, en styggelse för de frälsta.

★ GITARR FÖR VÄCKELSE OCH TRAGIK

På fiolens plats kom i stället gitarr. På den ackompanjerade man de nya väckelsesångerna. Men på sina gitarrer spelade också pigorna tidens sen-

Nyckelharpa är ett folkmusikinstrument med anor från medeltiden. Här spelar museiasistent Göran Gelotte på en av utställningens vackra nyckelharpor för amanuens Kerstin Begdahl.

timentala skillingtrycksvisor — om ond bråd död och tragiska kärlekssagor.

Till skillingtrycksvisorna spelade man också cittra — som även den var en 1800-talsnyhet. Med på utställningen är en vacker svart pedalcittra med en liten bladdekori i guld mot allt det svarta.

★ ÖSTERVALPRÄSTENS PSALMODIKON

I en hörna av utställningen hänger några unika psalmodikon — med enkel och vacker form. De hörde också till de nya instrument som vann spridning under 1800-talet.

Psalmodikon uppfanns på 1830-talet av en präst från Östervåla — Johannes Dillner. Det är ett ensträngat — ibland flersträngat — instrument som spelas med stråke. Siffror eller olika tecken utmärker hel- och halvtöner.

Under 1800-talet användes psalmodikon mest för ackompanjemang till psalmsång.

Helt unik är utställningens psalmodikon med tangenter. Den fann man i trossbotten vid rivningen av ett gammalt söder-

blåserbråk. Och dels i ett mera ätt, färger som gör dem lämpliga för Byxorna finns dels i grått eller d wear. Tvåda och ta på — utan Dessutom är de lättköta. Wash finish som ger dem en raffinerad fetoron och 65 % rayon, med en are. Och ett underbart material. h skona, idensiska nu när det blir korna eller i vanlig modell. Lätta t håller. I varje fall till det prisel Men vi tycker nog att det lutar åt etc. att det har är världens bästa inte svart på vitt, sigillstämpade

som under 1800-talet räknades som ett gammalt vikingainstrument — med stråke och tangenter.

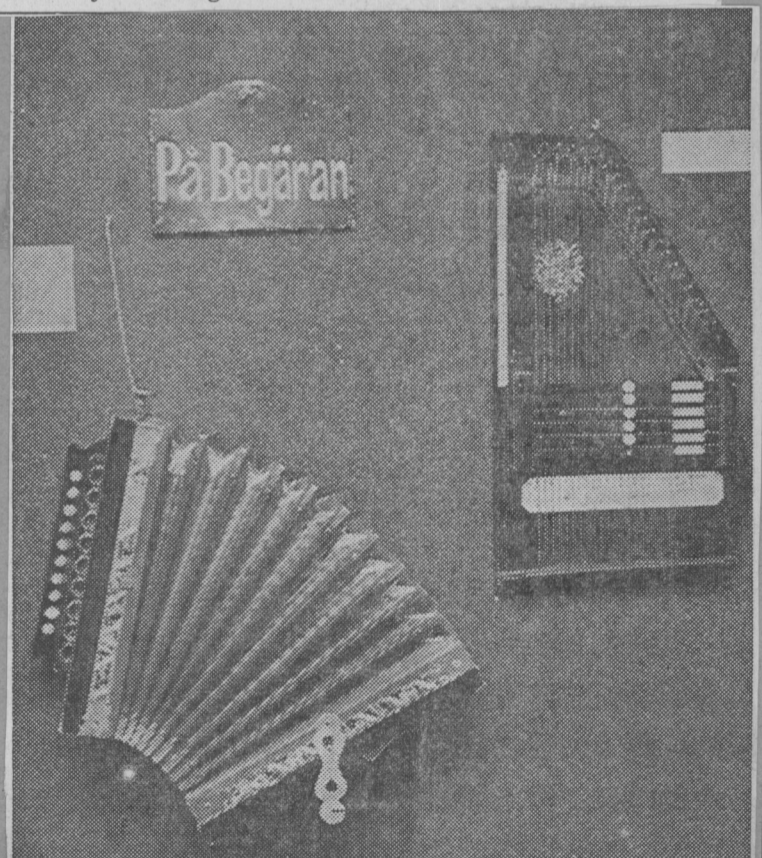
Vid en långvägg står något som ser ut som en gammal fin byrå med skinande beslag. Men det är den präktiga gamla orgeln från Över-Järna kyrka. Den byggdes troligen 1797 av Petter Strand. Tre naivt målade ånglar i en oval pryder orgeln.

Orgeln har en rejäl blåsbälg

av gammal sort som en man fick stå och trampa.

När man lämnar utställningen skänker man en tacksam tanke till Zorn som 1906 ordnade den berömda Gesundatävlingen för hornblåserskor och spelmän. Han väckte ett nytt intresse till liv för den unika svenska folkmusiken — som verkligen är värd att bevara och stödja!

TEXT: DUKE
BILD: KJELL

På en av utställningsskärmarna hänger några 1800-talsinstrument: ett färgglatt magdeburgerspel och en cittra i svart med blomdekori i guld.